

Araştırma Makalesi

Çorum'daki Mültecilerin Girişimcilik Niyetlerini Şekillendiren Sosyal Ağlar: Göçmen İlişki Ağları Dinamikleri Üzerine Bir İnceleme^{1,2}

Gökben Bayramoğlu³, Omidullah Wahedy⁴

Öz

2011 yılından itibaren Ortadoğu'da süregelen kaos ve çatışmalar, geniş çaplı bir mülteci göçüne yol açmıştır. Bu göç hareketinin sosyo-ekonomik etkilerinin yanı sıra, mültecilerin girişimcilik potansiyellerinin araştırılması hem mültecilerin entegrasyon süreçleri hem de göç alan ülkelerin ekonomileri açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma, Çorum'da ikamet eden mültecilerin yaşam koşullarını ve ekonomik entegrasyon süreçlerini anlamak amacıyla, sosyal ağların ve demografik özelliklerin girişimcilik niyetleri üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemeyi hedeflemektedir.

Araştırma kapsamında, kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılan ve Çorum'da ikamet eden 264 mülteciye Google Drive üzerinden online ve yüz yüze anket uygulanmıştır. Çalışmanın bulguları, mültecilerin göç öncesinde sahip oldukları sosyal ağlardan önemli ölçüde faydalandıklarını ve bu ağlar vasıtasıyla göç ettikleri ülkede de yeni gelen mültecilere destek sağladıklarını göstermektedir. Mültecilerin sahip oldukları sosyal ağların, mültecilerin girişimcilik niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bu ağların genellikle aile üyeleri, tanıdıklar ve arkadaşlarla sınırlı kaldığı; daha geniş ölçekli ağlara erişim noktasında ise yetersizliklerin bulunduğu saptanmıştır.

Ayrıca, mültecilerin uyruk, gelir düzeyi, eğitim seviyesi ve hane halkı büyüklüğü gibi demografik faktörlerin de girişimcilik niyetleri üzerinde belirleyici rol oynadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma, mültecilerin girişimcilik potansiyellerini değerlendirirken sosyal ağ dinamiklerinin ve demografik faktörlerin dikkate alınmasının önemine vurgu yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mülteci, göçmen ilişki ağları, girişimcilik niyeti, Çorum

¹ Makale Geliş Tarihi: 20.08.2024 Makale Kabul Tarihi: 10.11.2024

² Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından desteklenen 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında gerçekleştirilen bir projenin verilerine dayanmaktadır.

³ Doç, Dr, Hitit Üniversitesi, Yönetim Organizasyon Anabilim Dalı, ORCID NO: 0000-0002-6880-6903, gokbenbayramoglu@hitit.edu.tr

⁴ Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, ORCID NO: 0009-0003-1395-8488, omidullah.wahedy786@gmail.com

Research Article

Social Networks Shaping the Entrepreneurial Intentions of Refugees in Çorum: An Examination of Migrant Relationship Dynamics

Abstract

Since 2011, the ongoing chaos and conflicts in the Middle East have led to a large-scale refugee migration. In addition to the socio-economic impacts of this migration, investigating the entrepreneurial potential of refugees is crucial both for their integration processes and for the economies of the host countries. This study aims to deeply examine the effects of social networks and demographic characteristics on the entrepreneurial intentions of refugees residing in Çorum, with the goal of understanding their living conditions and economic integration processes.

As part of the research, a survey was administered to 264 refugees residing in Çorum, who were reached through convenience sampling. The survey was conducted both online via Google Drive and through face-to-face interviews. The findings of the study indicate that refugees benefited significantly from the social networks they had prior to migration and that these networks continued to provide support to newly arrived refugees in the host country. It has been determined that the social networks possessed by refugees have a statistically significant impact on their entrepreneurial intentions. However, it has also been found that these networks are generally limited to family members, acquaintances, and friends, with deficiencies in accessing broader, larger-scale networks.

Moreover, demographic factors such as nationality, income level, education level, and household size were also found to have a determining effect on entrepreneurial intentions. This study emphasizes the importance of considering both the dynamics of social networks and demographic factors when evaluating the entrepreneurial potential of refugees.

Keywords: Refugee, migrant social networks, entrepreneurial intention, Çorum

Giriş

Tarih boyunca göç, insanlık için doğal bir olgu olarak varlığını sürdürmüştür. Küreselleşme ile birlikte bu olgu, kapsam ve nitelik bakımından köklü bir yapısal değişim geçirmiştir. Ekonomi, siyaset, uluslararası yaşam standartları, iklim değişikliği ve terörizm gibi modern dünyanın dinamikleri, göç hareketlerinin boyutlarını ve karakterini derinlemesine etkileyerek, önceki devirlerdeki göçlerden farklı bir boyuta taşımıştır (Giddens & Sutton, 2021, s. 715). Göç kararı; ekonomik fırsatlar, yaşam standartları, coğrafi uzaklık, ulaşılabilirlik gibi çeşitli faktörler doğrultusunda alınabilmektedir (Görgün, 2017). Bu bağlamda göç, köken ülkeler ile varış ülkeleri arasında küresel göç kalıpları oluşturmakta ve etnik/kültürel çeşitliliği artırarak toplumların demografik, ekonomik ve sosyal dinamiklerini şekillendirmektedir (Giddens & Sutton, 2021, s. 715).

Küresel göç hareketlerini açıklamak için tek ve kapsamlı bir teori henüz geliştirilmemiştir. Bu durum, sosyal bilimcileri çeşitli kavramlar ve varsayımlar kullanarak farklı kuramsal modeller geliştirmeye yönlendirmiştir. Göç olgusunu birey, hane halkı, ulusal ve uluslararası düzeylerde farklı değişkenler üzerinden ele alan bu modeller, birbirinden farklı ve bazen tamamlayıcı özellikler taşırlar. Bu kapsamda, Neo-Klasik Makro Göç Kuramı, Neo-Klasik Teorinin Mikro Göç Kuramı, Yeni Ekonomi Kuramı, İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı, Göç Sistemleri Kuramı, Dünya Sistemi (Merkez-Çevre) Göç Kuramı ve Göçmen İlişkiler Ağı (Network) Kuramı önemli kuramsal çerçeveler arasında yer almaktadır (Güllüpinar, 2019, s. 102).

2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaşın etkisiyle Ortadoğu’da yaşanan kaos, önemli sayıda mültecinin Türkiye’ye sığınmasına neden olmuştur (Ağır & Sezik, 2015, s. 95). Göçmenler ve mülteciler arasındaki en temel ortak nokta, her iki grubun da göç deneyimi yaşamış olmasıdır. Ancak mülteciler, göç motivasyonları ve süreç boyunca mahrum oldukları kurumsal destekler bakımından diğer göçmen gruplarından ayrılmaktadır. Göçmenler, genellikle neo-klasik ekonomik teorinin öngördüğü şekilde fayda/maliyet analizi yaparak bireysel tercihlerine göre göç etmektedir. Buna karşın, mülteciler savaş, zulüm, kaos ve belirsizlik gibi zorlayıcı koşullar altında göç kararı almakta ve gittikleri ülkelerde hayata tutunma mücadelesi vermektedir (Heilbrunn & Iannone, 2019, s.4). Bu bağlamda, çalışmanın ele aldığı mülteci grubu, savaş, zulüm ve can güvenliği tehditleri gibi etkenler nedeniyle iradi bir seçim yapmaktan ziyade, hayatta kalma mücadelesi sonucu Türkiye’ye sığınmışlardır. Bu durum, onları gönüllü ekonomik göçmenlerden belirgin bir şekilde ayırmakta ve “mülteci” kavramını tanımlamaları için en uygun hale getirmektedir. Zulüm, baskı ve hayati tehlike nedeniyle başlayan bu mülteci göç hareketinin sosyo-ekonomik etkileri üzerine birçok tartışma yapılmış olmasına karşın, mültecilerin girişimcilik potansiyelleri genellikle göz ardı edilmiştir (Bizri, 2017, s.849).

Göçmen ve mülteci girişimciliğini açıklayan birçok teori bulunmaktadır. Bunlar arasında **Kültürel Teori**, Weber'in gelenek ve değerlerin bazı ulusları daha girişimci kıldığını savunur (Körpe Abdullatif & Koç, 2022, s.95). **Aracı Azınlık Teorisi**, göçmenlerin gelecekte elde edecekleri maddi kazançlar için sosyal statü ve refahtan ödün vermeye hazır olduklarını belirtir ve onların genellikle berberlik, kuyumculuk gibi sermayesi düşük ve nakde çevrilebilir alanlarda çalıştığını ifade eder (Bonacich, 1973, s.584). **Dışa Kapalı Ekonomi Kuramı** ise etnik girişimlerin büyüdükçe göçmen işçilerin bu işletmelerde üst pozisyonlara çıkabildiğini ve hareketlilik fırsatlarının doğduğunu savunur (Bizri, 2017, s.848). **Ayrımcılık Teorisi**, göçmenlerin emek piyasalarına erişimleri sınırlı olduğu için girişimcilik yolunu seçmek zorunda kaldıklarını öne sürer (Kul Parlak & Uludağ Güler, 2022, s.855). **İtme ve Çekme Teorisi** ise göçmenlerin ülkelerindeki savaş ve kriz gibi itici, yeni ülkede girişimcilik gibi çekici faktörlerle motive olduklarını belirtir (Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s.36). **Karma Gömülülük Kuramı**, göçmenlerin beşerî ve sosyal sermayesinin fırsat yapısıyla nasıl eşleştiğini ve kurumların rolünü analiz eder (Tekbaş & Karan, 2022, s.67). Son olarak, **Sosyal Sermaye Teorisi**, göçmenlerin sosyal ağlardan aldıkları destekle girişimcilik faaliyetlerinde başarılı olma potansiyelini açıklar (Quoc, 2020, s.13). Ancak mevcut teoriler, mülteci girişimciliği ve inovasyonun sınırlarını anlamakta yetersiz kalmakta; bu alanda daha derin araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Körpe Abdullatif & Koç, 2022, s. 91; Mitra, 2019, s.vi).

Bu çalışmanın amacı, mülteci girişimciliği bağlamında göçmenlerin sahip olduğu sosyal ağların girişimcilik niyetleri üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Çorum'daki mültecilerin girişimcilik niyetlerini şekillendiren sosyal ağların, onların ekonomik ve sosyal entegrasyon süreçlerine nasıl katkıda bulunduğu araştırılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın dayandığı teorik çerçeve olarak Göçmen İlişkileri Ağı Kuramı kritik bir önem taşımaktadır. Bu teori, mültecilerin sosyal ağları aracılığıyla ekonomik fırsatlara erişimini ve iş kurma motivasyonlarını açıklamak için uygun bir araç sunmaktadır.

Göçmen ilişkileri ağı, göçmenlerin aileleri, arkadaşları ve ülkelerinde kalan yakınları ile kurdukları karşılıklı ilişkilerin bütünüdür (Güllüoğlu, 2019, s. 117). Bu ağlar, göçmenlerin hem kendi ülkelerindeki hem de yeni yerleştikleri ülkelerdeki diğer göçmenler ve yerel halk ile köken, soydaşlık ve dostluk bağları kurmalarını sağlar. Bu bağlar, sosyal sermaye işlevi görerek göçmenlerin iş ve konut bulma süreçlerini hızlandırır, yeni ülkelerini daha güvenilir hale getirir ve dolayısıyla yerel ekonomiyi olumlu etkiler (Gönç Şavran, 2011, s.118). Bununla birlikte, göçmen ilişkilerinin ekonomik etkisi çoğunlukla göz ardı edilmektedir (Light vd., 1993, s.1). Bu eksikliği gidermek üzere tasarlanan çalışmanın amacı, göçmen ağlarının mülteci girişimciliği üzerindeki olumlu etkilerini analiz etmek ve bu ağların mültecilerin girişimcilik niyetleri üzerindeki kritik rolünü ortaya koymaktır. Ulusal literatür tarandığında, mülteci girişimciliği ve girişimcilik niyeti üzerine birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, çoğunun mülteci girişimciliğinin zorluklarına ve ülke ekonomisi açısından önemine odaklandığı

görülmektedir (Almohammad vd., 2021, s.3; Çakıcı vd., 2018, s.367; Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s.35; Ekinci, 2022, s.1097; Ertürk vd., 2023, s.1668; Shahab, 2022, s.48; Temur, 2022, s.1). Ancak göçmen ilişkileri ağlarının mülteci girişimciliğini destekleyici bir faktör olarak rolüne dair analiz yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda, bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı ve mülteci girişimciliği üzerine yapılan mevcut araştırmalar arasında özgün bir yer edineceği düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

“Çorum İlinde ikamet eden mültecilerin sahip oldukları göçmen ağlarının (diğer bir deyişle sosyal sermayelerinin) girişimcilik niyetleri üzerindeki etkisi nedir?” olarak belirlenen araştırma sorusuna cevap aranabilmesi için mülteci girişimciliği ve girişimcilik niyeti ve göçmen ilişkileri ağının incelenmesine gereksinim duyulmaktadır.

Mülteci ve Mülteci Girişimciliği

Son yıllarda, savaş, zulüm ve diğer tehlikeler nedeniyle istemsiz olarak yer değiştiren mülteci sayısında artış yaşanmakta ve birçok kişi sığınma başvurusu yaparak resmi koruma aramaktadır (Mawson & Kasem, 2019, s. 1128). “Mülteci” kavramı çeşitli şekillerde tanımlansa da çoğu devlet, Birleşmiş Milletler’in 1951 Mülteci Sözleşmesi’nde belirttiği tanımı benimsemektedir. Bu tanıma göre, mülteci; ırk, din, milliyet, belirli bir sosyal gruba üyelik veya siyasi görüş nedeniyle zulüm görme korkusuyla ülkesine dönmek istemeyen veya dönmeyi reddeden kişidir (Quoc, 2020, s. 6).

Mültecilerin yeni ülkelerinde iş gücü piyasasına girmesi, yoğun ayrımcılık, belge eksiklikleri, dil bariyerleri ve göç sürecinde yaşanan travmatik deneyimlerden dolayı oldukça zordur (Heilbrunn vd., 2019, s. 3). Girişimcilik ise yenilikçi bir yaklaşımı içeren, risk alarak yeni ürün, hizmet veya iş süreçleri geliştirme amacını taşır (Douglas, 2020, s.2). Mülteci girişimciliği, mültecilerin yerleştikleri ülkede yeni girişimler kurmalarını ifade eder ve Akın ve Reyhanoğlu (2022, s.18) bu kavramı, varış ülkesinde kalıcı olmayı amaçlayan, kâr amacı güden bireylerin girişimcilik faaliyetleri olarak tanımlar.

Girişimcilik sürecinde temel belirleyiciler, girişimcilik niyeti, motivasyon, kariyer başlangıcı ve fırsatların tespiti olarak öne çıkar (Newman vd., 2023, s.7). Girişimcilik niyeti, bir bireyin iş kurma kararı için geliştirdiği zihinsel süreç olarak tanımlanabilir ve kişinin davranışları üzerinde doğrudan etkiye sahiptir (Mawson & Kasem, 2019, s.1129). Mülteci girişimciliği literatürü, mülteci bireylerin girişimcilik bilişlerinin nasıl geliştiğini anlamaya odaklanmakta; ancak bu süreç kişisel tercihler, yetenek, bilişsel kapasite ve durumsal faktörler gibi karmaşık unsurları içermektedir. Girişimcilik niyetinin anlaşılması, bir toplumun ekonomik ve sosyal refahına ve nihayetinde ulusal ve küresel düzeyde insan refahına katkı sağlaması açısından önem taşır (Douglas, 2020, s.1).

Girişimcilik motivasyonlarının zamanla değişebileceği bilinmektedir. Mülteci girişimciliğinin en belirgin özelliği, mültecilerin yaşamlarında önemli bir değişim yaşamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu bireyler, diğer gruplara kıyasla daha fazla sosyal, duygusal ve ekonomik belirsizlik veya geçiş süreci ile karşı karşıyadır. Mülteciler, yeni mekânsal, kültürel ve kurumsal bağlamlarda bir yaşam kurmaya çalışırken, aynı zamanda çoğunlukla zorlu ve travmatik deneyimleri de beraberlerinde getirmektedirler (Mawson & Kasem, 2019, s. 1129). Özellikle ev sahibi ülkedeki karşılaştıkları etnik ayrımcılık nedeniyle mültecilerin, insana yakışır bir iş bulma şansları daha düşük olmaktadır. Bu nedenle kendi ülkelerini terk etme nedeniyle iltica ettikleri ülkede iş kurmayı bir öncelik olarak görmemekle birlikte başka bir seçeneğin yokluğu veya hayatta kalmak için belli bir süre sonra girişimciliğe atılmak zorunda kalabilmektedir (Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s. 38). Bu bağlamda, mülteci girişimciliğinin, fırsatları değerlendirme arzusundan ziyade, zorunluluklar tarafından şekillendirildiği söylenebilir. Mülteciler, içinde buldukları belirsizlikler ve hayatta kalma mücadelesi nedeniyle girişimcilik faaliyetlerine yönelmekte, bu süreçte fırsatlardan çok mecburiyetlerin etkisiyle hareket etmektedirler.

Heilbrunn vd. (2019, s. 6) de mülteci girişimciliğinin diğer göçmen girişimciliğinden ayrılan yönlerini vurgulamakta ve mülteci girişimciliği dezavantajlı konuma getiren altı husus üzerinde durmaktadır. Bu hususlar; daha az kapsamlı sosyal ağlar, kendi ülkelerindeki kaynaklarını beraberinde getirememeye ya da sınırlı erişim, yolcuğa ve travmaya bağlı psikolojik dengesizlik, geçiş sürecine yeterince hazırlık yapılmaması, yeni ikamet edilen ülkedeki kaynaklara erişememe ya da sınırlı erişim ve ücretli emeğe uygun olmama olarak sayılabilmektedir. Bu nedenle kendi işlerini kurmaları, ekonomik olarak geçimlerini sürdürebilmeleri ve yoksulluktan kurtulabilmeleri açısından çok önem taşımaktadır. Bu açıdan mülteci girişimciliğinin göçmen girişimciliğinden ayrılan noktalarının açığa kavuşturulması önem taşımaktadır. Aşağıda bu farklılıklar listelenmiştir (Quoc, 2020, s. 9).

- Göçmenlere kıyasla, mültecilerin daha kısıtlı bir sosyal ağı vardır. Bunun en temel sebebi, mültecilerin kendi ülkelerinden bireysel olarak kaçmalarıdır. Ayrıca, mülteciler farklı ülkelerden gelmektedir.
- Mülteciler, ülkelerini terk etmeden önce hazırlık yapmak için yeterli zamana sahip değildirler. Çünkü beklenmedik bir zamanda ülkelerinden kaçmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca iş kurmak için gerekli olan fon, sermaye veya iş gücünü elde etmek üzere ülkelerine dönme imkanları yoktur. Ayrıca değerli eşyalarını, belgelerini, eğitim sertifikalarını ve diplomalarını da geride bırakmak zorunda kalırlar.
- Mültecilerin kendi ülkelerinden kaçış süreçleri travmatik bir deneyim olarak tanımlanmaktadır. Bu tür deneyimler, psikolojik sağlıkları üzerinde büyük bir etkiye sahiptir ve gelecekte sorunlara neden olma potansiyelleri çok yüksektir.

Göçmen İlişki Ağları

İş arayan bireylerin, iş bulma süreçlerinde sosyal çevrelerinden faydalandıkları bilinmektedir. Empirik kanıtlar, işlerin yaklaşık yarısının sosyal ağlar aracılığıyla doldurulduğunu göstermektedir. İş arayanlar, iş fırsatlarına ilişkin bilgilere, genellikle arkadaşları ve akrabaları aracılığıyla ulaşabilmektedir. Bu bağlamda kişilerin sahip olduğu sosyal ağların boyutu ve kalitesi, iş bulma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır (Wahba & Zenou, 2005, s. 443). Benzer şekilde, girişimcilik üzerinde sosyal ağların etkisini inceleyen araştırmalar, akrabaları ve okul arkadaşları girişimci olan bireylerin, girişimci olma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Wahba & Yves, 2012, s.891).

Sosyal ağlar, iş arama süreçlerinde olduğu gibi, göçmenlerin yeni bir hayata uyum sağlama sürecinde de kritik bir destek kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Göçmen ilişkileri ağı; göçmenlerin aileleri, arkadaşları ve ülkelerinde kalan yakınları ile karşılıklı ilişkilerden oluşan bir bütündür. Göçmen ilişki ağları, “göçmenleri, eski göçmenleri ve göç etmeyenleri, köken ve varış bölgelerinde akrabalık, dostluk ve ortak topluluk kökeni bağları yoluyla birbirine bağlayan kişiler arası bağlar” olarak tanımlanmaktadır. Bu ağlar, belirli bir eşik seviyesine ulaştığında göçü destekleyen otonom bir sosyal yapı haline gelmektedir. Göçmenler bu ağlar sayesinde sosyal, ekonomik ve duygusal maliyetleri azaltarak, göç sürecini daha az riskli ve daha az maliyetli hale getirmektedirler (Light vd., 2017, s. 27). Göçmenlerin sahip olduğu bu sosyal ağlar, göçle ilgili yardım sağlama ve problemlerin çözülmesi noktasında önemli bir sosyal sermaye olarak işlev görmektedir. Diğer bir deyişle, bu ağlar; başka bir ülke hakkında bilgi edinme, yolculuğun organize edilmesi, barınma, iş bulma, bürokratik işlemlerin halledilmesi ve yeni çevreye uyum sağlama gibi süreçlerde destek sunarak, göçün maliyetlerini ve risklerini azaltmakta, dolayısıyla göç kanallarının oluşumuna katkı sağlamaktadır (Gönç Şavran, 2011, s. 118).

Göç olgusunu sosyolojik bir perspektiften ele alan göçmen ilişki ağları teorisi, daha önce egemen olan mekanik ve ekonomik itme-çekme kavramlarını geliştirmektedir. Kıtalar ve on yıllar boyunca uzanan sosyal ağlar, bireyleri ve makroskopik itme ve çekme etkilerini birbirine bağlamaktadır. Gerçekten de göçün herhangi bir aşamasında, bazı bireyler göç ağlarından herhangi bir yardım almaksızın kendi başlarına göç etme cesareti göstermişlerdir. Bu bireyler “yardımsız göçmen” olarak adlandırılmaktadır. Ancak, sosyal ağlar bir kez oluştuğunda, daha fazla insanın göç etmesine yol açmaktadır. Bu ağlar, göç sürecinin her aşamasında, yurt dışına çıkıştan yerleşime kadar birçok adımı organize etmekte ve göç sürecinde aktif bir aktör olarak ortaya çıkmaktadır. Göç süreci, başlangıçta makro düzeydeki sosyal, politik ve ekonomik koşullardan kaynaklansa da süreç ilerledikçe bu koşullardan bağımsız bir yapıya dönüşmektedir. Ancak, mevcut araştırmalar göçmen ilişki ağlarının mülteci ekonomisini varış yerlerinde genişletme rolünü yeterince vurgulamamaktadır. Göç ağları, değişken bir yapıya sahip olmakla birlikte, göçmen girişimciliğini destekleyen kritik bir rol üstlenmektedir (Light vd., 2017, s. 25). Mültecilerin,

sosyal ağlar aracılığıyla birbirlerine destek sağlayarak daha güçlü iş ilişkileri kurmaları ve artan ticaret hacmi yaratmaları, bu ağların girişimcilik üzerindeki olumlu etkisini daha da pekiştirmektedir (Bizri, 2017, s. 849).

Lassalle vd., (2020, s. 524), “gömülü olma” (embeddedness) kavramını bu sosyal ağlara entegrasyon anlamında kullanmaktadır. Sosyal bilimlerde ve özellikle göçmen girişimciler üzerine yapılan çalışmalarda “gömülü olma” kavramı, bireylerin ve girişimcilerin sosyal ağlar ve topluluklar içerisinde ne kadar entegre olduğunu ifade eder. Bu kavram, bireylerin ekonomik faaliyetlerini sürdürürken sosyal ilişki ağlarına ne kadar bağlı olduklarını ve bu ilişkilerin onların iş yapma biçimlerini nasıl etkilediğini açıklar. Mülteci girişimciliği bağlamında, etnik girişimlerin karmaşık sosyal ağlar aracılığıyla sağladıkları kaynaklar göz önüne alındığında, bu ağların girişimcilik üzerinde itici bir güç olarak işlev gördüğü söylenebilir (Bizri, 2017, s. 851). Göçmen ağları aracılığıyla erişilen bu kaynaklar, özellikle girişimciliğin erken aşamalarında, göçmen girişimcilere ev sahibi ülkedeki yerli girişimcilere kıyasla avantaj sağlamaktadır (Lassalle vd., 2020, s. 524).

Türkiye’deki Mülteci Girişimciliğine İlişkin Literatür Taraması

Bu kapsamda ulusal literatürde yapılan çalışmalar, mültecilerin sosyal, ekonomik, kültürel ve yasal çerçevede karşılaştıkları engelleri ve bu engelleri aşmak için geliştirdikleri stratejilere odaklanmaktadır. Kayalar ve Yıldız (2017, s.56), göçmen girişimcilik türlerini tanımlarken, Çakıcı ve arkadaşları (2018, s.369) Suriyeli mülteci girişimcilerin Türk toplumundaki algısını incelemekte ve bu gruba yönelik olumsuz bakış açılarının öne çıktığını belirtmektedir. Karan (2019, s.253) ise Bourdieu’nün teorik çerçevesiyle mülteci girişimciliğinin sosyal ve politik yönlerini detaylandırmakta; Parin ve Kılıç (2022, s.20) ekonomik, sosyal ve kültürel sermayenin İstanbul’daki Suriyeli mülteci girişimcilik sürecindeki önemini vurgulamaktadır.

Deniz ve Reyhanoğlu (2018, s.35) ile Almohammad ve arkadaşları (2021, s.3), Suriyeli mültecilerin karşılaştığı sosyo-ekonomik engellere dikkat çekmekte; mültecilerin dil problemleri ve düşük ücret gibi sıkıntılar karşısında girişimciliğe yöneldiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, Almohammad ve arkadaşlarının çalışması, yasal kısıtlamaların mültecilerin girişimcilik niyetini kısıtlayıcı en büyük faktör olduğunu göstermektedir. Pehlivan ve Karaatlı (2020, s.36) ile Tekbaş ve Karan (2022, s.73), hukuki ve sosyal engellerin mülteci girişimciliğine etkisini ortaya koyarak bu süreçte karşılaşılan sınırlamaları açıkça ele almaktadır.

Karan vd. (2020, s.71) ile Kul Parlak ve Uludağ Güler (2022, s.859) Suriyeli mültecilerin girişimcilik deneyimlerinin mekânsal farklılıklarını Hatay ve İstanbul’da incelerken; Hatay’da ilçeler arası girişimcilik deneyimleri farklılık gösterirken, İstanbul’da etnik ve sosyal bağların iş kurma sürecindeki rolü öne çıkmaktadır. Eğitim ve işbaşı eğitiminin girişimcilik üzerindeki etkisini inceleyen Kırac ve arkadaşları (2022, s.40) ile Dulkadir ve Karakaya (2023,

s.719) ise, eğitimin iş kurma sürecinde dil ve kültürel engelleri aşmada hayati önem taşıdığını göstermektedir. Toplumsal cinsiyet çerçevesinde değerlendirilen çalışmalarda, Kuzu (2022, s.95), mülteci kadın ve erkeklerin iş kurma motivasyonlarını analiz etmekte; Ertürk ve arkadaşları (2023, s. 1672) ise Gaziantep'teki Suriyeli girişimcilerin adaptasyon sürecinde karşılaştıkları zorlukları ele almaktadır. Genel olarak, bu araştırmalar Türkiye'deki mülteci girişimciliğinin sosyal, kültürel ve yasal koşullarla şekillendiğini, destekleyici politikaların ise mültecilerin ekonomik entegrasyonunu güçlendireceğini göstermektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Çorum ilinde ikamet eden mültecilerin girişimcilik niyetlerini anlamayı ve bu niyetler üzerinde göçmen ilişki ağlarının etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, mültecilerin sosyal ağları ve bu ağların girişimcilik niyetleri üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde analiz edilerek, mültecilerin ekonomik entegrasyon süreçlerine nasıl katkıda buldukları değerlendirilecektir. Bu bağlamda, göçmenlerin sosyal sermayelerinin, Çorum ilinde yaşamlarını sürdürebilmeleri, hayata tutunmaları ve kendi işlerini kurma süreçlerinde olumlu bir etki yaratacağı varsayılmaktadır. Araştırma, aşağıdaki sorulara yanıt aramayı hedeflemektedir:

1. Çorum ilinde ikamet eden mültecilerin girişimcilik niyetleri hangi düzeydedir?
2. Çorum ilinde ikamet eden mültecilerin göçmen ağlarına sahip olma düzeyleri nedir?
3. Çorum ilinde ikamet eden mültecilerin göçmen ilişki ağları, girişimcilik niyetleri üzerinde etkili midir?
4. Çorum ilinde ikamet eden mültecilerin demografik özellikleri, girişimcilik niyetleri üzerinde etkili midir?
 - a. Çorum ilinde ikamet eden mültecilerin uyruklarına göre girişimcilik niyetleri farklılık göstermekte midir?
 - b. Çorum ilinde ikamet eden mültecilerin yaşlarına göre girişimcilik niyetleri farklılık göstermekte midir?
 - c. Çorum ilinde ikamet eden mültecilerin cinsiyetlerine göre girişimcilik niyetleri farklılık göstermekte midir?
 - d. Çorum ilinde ikamet eden mültecilerin gelir düzeylerine göre girişimcilik niyetleri farklılık göstermekte midir?
 - e. Çorum ilinde ikamet eden mültecilerin hane halkı sayısına göre girişimcilik niyetleri farklılık göstermekte midir?

Bu çalışma, Çorum'da ikamet eden mültecilerin girişimcilik niyetlerini ölçmeyi, bu niyetler üzerinde etkili olan demografik, sosyal ve ekonomik faktörleri belirlemeyi ve Türkiye'ye ilk göç dalgasıyla gelen mültecilerin adaptasyon sürecinde edindikleri deneyimlerin, daha sonra gelen göçmenler için kolaylaştırıcı bir etkisinin olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, mültecilerin kendi kendine yeterliliklerini artırmada önemli bir araç olarak görülen girişimcilik niyetlerinin düzeyini anlamaktır. Çalışmanın, mültecilerin ekonomik entegrasyonuna yönelik özellikle yerel düzeydeki politikaların geliştirilmesine katkı sağlaması hedeflenmektedir. Araştırma, göçmen ilişki ağlarının mültecilerin girişimcilik niyetleri üzerindeki etkilerini ve mültecilerin sahip olduğu sosyal destek mekanizmalarının işlevlerini detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Bu bağlamda, mültecilerin iş kurma süreçlerinde ihtiyaç duydukları sosyal sermaye ve destek ağları daha belirgin bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulguların, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar için, mültecilerin girişimcilik faaliyetlerini destekleyecek strateji ve politikaların geliştirilmesine rehberlik etmesi beklenmektedir. Ayrıca, bu çalışma, literatürde göçmen girişimciliği ve sosyal ağların rolü üzerine yapılan araştırmalara anlamlı bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

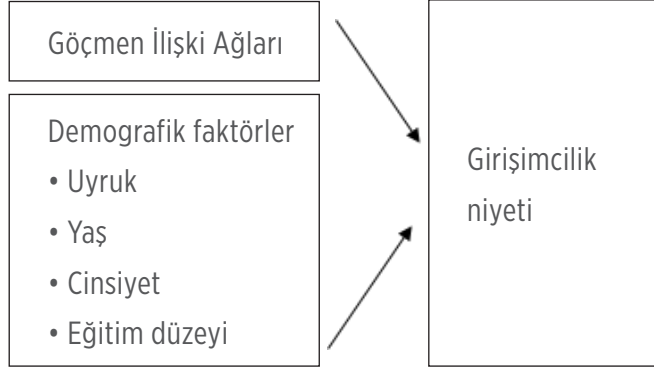
Araştırmanın evrenini, 11 Mayıs 2023 tarihi itibarıyla Çorum'da ikamet eden 3053 mülteci (Göç İdaresi Başkanlığı, 2023) oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmanın getireceği zaman ve maliyet yükü nedeniyle örneklem seçimi yapılmıştır. Gürbüz ve Şahin'in (2018, s. 130) belirttiği üzere, 3250 kişilik bir evren için %90 güvenilirlik düzeyinde minimum örneklem büyüklüğü 151 kişi, %95 güvenilirlik düzeyinde ise 344 kişi olarak hesaplanmıştır. Araştırmada sonuçların genellenebilirliğini artırmak amacıyla %95 güvenilirlik düzeyine ulaşmak için hedeflenen örneklem büyüklüğü 344 kişi olmasına rağmen, mültecilerin güvenlik kaygıları ve bilimsel araştırmalara katılım konusundaki çekinceleri nedeniyle, çalışma 264 kişinin katılımı ile sınırlı kalmıştır. Bu durum, araştırmanın genellenebilirliğini kısmen sınırlamaktadır. Ancak, katılımcı sayısının %90 güvenilirlik düzeyine uygun olması, mevcut mülteci durumunu anlamak adına önemli bir veri sunmaktadır. Örneklem yöntemi olarak, araştırmacının erişiminin en kolay olduğu bireylerden veri toplamasına dayanan kolayda örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Bu araştırmada veri toplama süreci, çevrimiçi ve yüz yüze yöntemler kullanılarak yürütülmüştür. Çevrimiçi anketler, katılımcıların daha rahat erişimini sağlamak ve zaman-mekan kısıtlarını azaltmak amacıyla Google Drive üzerinden gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze anketler ise sahada birebir etkileşim kurularak, yanıtların daha derinlemesine ve güvenilir şekilde elde edilmesi için uygulanmıştır. Bu süreçte Çorum Göç İdaresi'nden örgütsel destek alınarak verilerin toplanma süreci kolaylaştırılmıştır. Toplamda 126 anket çevrimiçi ortamda toplanırken, 138 anket yüz yüze uygulanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Söz konusu çalışmada araştırma yöntemi olarak niceliksel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma tekniği olarak ise anket uygulanmıştır.

Şekil 1

Araştırmanın Modeli

H_1 = Mültecilerin sahip oldukları göçmen ilişki ağları, girişimcilik niyetini anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

H_2 = Mültecilerin girişimcilik niyeti, demografik özelliklerine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

H_{2a} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, uyruklarına göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

H_{2b} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, yaşlarına göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

H_{2c} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, cinsiyetlerine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

H_{2d} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, gelir düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

H_{2e} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, eğitim düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

H_{2f} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, hane halkı sayısına göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

Bu çalışmada kullanılan anket, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular içerirken, ikinci bölüm, göç etme süreci hakkında bilgi edinmeyi amaçlayan çoktan seçmeli sorulardan oluşmaktadır. Bu bölümdeki sorular, literatürde yapılan çalışmaların teorik ve uygulamalı bulgularından yararlanılarak hazırlanmıştır. Üçüncü bölümde ise, katılımcıların girişimcilik niyetlerini ölçmek amacıyla, Şeşen ve Basım (2012) tarafından geliştirilmiş olan "Girişimcilik Niyeti" ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin kullanımı için yazarlardan gerekli izin alınmıştır. Anketin hazırlanma sürecinde, Hitit Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (Karar no: 2023-292) etik kurul onayı alınmıştır. Katılımcıların dil engeli yaşamalarını önlemek amacıyla anket, Türkçe, İngilizce ve Arapça olmak üzere üç farklı dilde hazırlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde öncelikle katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin bilgi verilecektir. Daha sonra ise girişimcilik niyetini belirleyen faktörler, göçmen ağlarının analizi ve en son olarak girişimcilik niyetine ilişkin hipotez testlerine yer verilecektir.

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan kişilerle ilgili olarak bilgiler Tablo-1'de verilmiştir.

Tablo 1

Çorum'daki Mültecilere İlişkin Demografik Bilgiler

	Değişken	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	73	27,7
	Erkek	191	72,3
	Toplam	264	100
Yaş	18 Yaş	8	3
	19-22	137	51,9
	23-27	77	29,2
	28-35	24	9,1
	36-46	13	4,9
	47-55	3	1,1
	56 ve üzeri	2	0,8
	Toplam	264	100
Gelir Düzeyi	8500 ve altı ⁵	138	52,3
	8.500-10.000	68	25,8
	10.000-20.000	29	11,0
	21.000-30.000	7	2,7
	31.000-40.000	19	7,2
	41.000 ve üzeri	3	1,1
	Toplam	264	100,0
Uyruk	Suriye	30	11,4
	Afganistan	38	14,4
	Irak	67	25,4
	Azerbaycan	30	11,4
	Afrika ülkeleri	63	23,9
	Diğer	36	13,6
	Toplam	264	100,0
Eğitim Durumu	Okuma-yazma bilmiyor	6	2,3
	Okur-yazar	12	4,5
	İlkokul mezunu	4	1,5
	Ortaokul mezunu	13	4,9
	Lise mezunu/öğrencisi	56	21,2
	Üniversite mezunu/öğrencisi	150	56,8
	Lisansüstü öğrenci/mezun	23	8,7
	Toplam	264	100,0
Medeni durum	Evli	34	12,9
	Bekar	230	87,1
	Toplam	264	100
Çocuk Sayısı	Yok	241	91,3
	1	7	2,7
	2	10	3,8
	3	3	2,8
	Toplam	264	100
Bilinen yabancı diller	Türkçe	166	35
	Farsça	64	13,5
	Arapça	76	16,1
	İngilizce	153	32,3
	Fransızca	14	0,3

⁵ Çalışmanın yapıldığı dönemdeki asgari ücret tutarı olarak belirlenmiştir. Güncel asgari ücret tutarı olarak düşünülmelidir.

Tablo-1'e bakıldığında, katılımcıların büyük bir kısmının erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Bu durum, erkek sığınmacıların ekonomik faaliyetlere katılma ve girişimcilik niyeti taşıma eğiliminde olduklarını düşündürmektedir. Erkeklerin göç sürecinde daha fazla sorumluluk üstlenme eğiliminde oldukları dikkate alındığında, sosyal ağları kullanarak girişimci olma potansiyellerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Örnekleme içerisinde genç yaş gruplarının (19-27 yaş) en büyük dilimi oluşturması, bu genç girişimcilerin girişimcilik niyetlerinin belirlenmesi için etkili bir veri kaynağı sunmaktadır. Katılımcıların büyük bir kesiminin düşük gelir grubunda yer alması, göçmenlerin önemli bir kısmının ekonomik sıkıntılar yaşadığını ve bu nedenle girişimciliği bir geçim kaynağı olarak değerlendirdiklerini düşündürebilir. Ayrıca örnekleme içerisinde genç yaş grubundan kişilerin baskın olması da bu durumu etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir. Örneklemin farklı uyruklu göçmenlerden oluşması ise, farklı ulusal grupların girişimcilik motivasyonlarını anlamaya yardımcı olabilir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun üniversite mezunu/öğrencisi ve lise mezunu/öğrencisinden oluşması, genç, düşük gelirli ancak eğitilmiş göçmenlerin girişimcilik potansiyellerinin yüksek olabileceğini göstermektedir. Farklı uyruklar ve cinsiyetler arasında girişimcilik niyetlerinin nasıl değiştiğini anlamak, bu potansiyeli daha iyi değerlendirebilmek açısından önem taşımaktadır.

Örneklemin büyük çoğunluğunun bekar olması, girişimcilik niyetlerinin ölçülmesi açısından da avantaj sağlayabilir. Bekar bireylerin, aile sorumluluğu taşımadığı için girişimciliğin getirdiği riskleri alma konusunda daha fazla zaman ve enerji ayırabilme olanağına sahip olabilecekleri düşünülmektedir.

Son olarak, Türkçe bilen mültecilerin oranının %35 olması, bu bireylerin Çorum'a entegrasyon süreçlerinde önemli bir avantaj sağladıklarını göstermektedir. Türkçe bilgisi, mültecilerin iş bulma, yerel hizmetlerden yararlanma ve sosyal ağlarını genişletme konusunda daha etkin olmalarına olanak sağlayabilir. Farsça konuşan bireyler genellikle Afganistan veya İran gibi Farsça konuşulan ülkelerden, Arapça konuşan bireyler ise Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinden gelen bireylerdir. Farsça ve Arapça bilgisi, bu mültecilerin kendi topluluklarıyla iletişim kurmalarını kolaylaştırabilmekle birlikte, Türkiye'deki işgücü piyasasında ve girişimcilik faaliyetlerinde doğrudan avantaj sağlamaları sınırlı olabilir. İngilizce, mülteciler arasında en yaygın olarak bilinen dillerden biri olup (%32,3), evrensel bir dil olması nedeniyle hem bireyler arası iletişim hem de ticari bağların kurulabilmesi açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır. Fransızca bilen kişilerin sayısı oldukça düşük (%0,3) olmakla birlikte, özellikle Afrika ülkelerinden gelen mülteciler için önemli bir dil olabilir.

Çalışma Durumu ve Girişimcilik Niyeti

Katılımcıların hali hazırda çalışma durumları, girişimcilik niyetleri ve katılımcıların girişimci olmaları konusundaki motivasyonları aşağıda belirtmiştir. Tablo-2, çalışma durumuna ilişkin bilgileri vermektedir.

Tablo 2

Mültecilerin Çalışma Durumları

Çalışma durumu	Frekans	Yüzde
Çalışmıyor	215	81,4
Bağımlı çalışan	40	15,2
Kendi işi	9	3,4
Toplam	264	100

Tablo-2'den görüleceği üzere katılımcıların büyük bir çoğunluğu çalışmamaktadır. Bu durumun, örneklemin büyük çoğunluğunun genç kişilerden oluşmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. İşsiz olmak, sığınmacıların ekonomik entegrasyonunda büyük bir engel teşkil etmekle birlikte girişimcilik faaliyetlerine yönelme ihtimalini artırmaktadır. Bu nedenle katılımcılara, kendi işleri kurmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Tablo-3, kişilerin bir girişim kurma niyetlerini göstermektedir.

Tablo 3

Girişimcilik Niyeti

	Frekans	Yüzde
Evet	134	50,8
Hayır	57	21,6
Şu anda değil ama ileride istiyorum	73	27,7
Toplam	264	100,0

Tablo-3'ten de görüleceği üzere mültecilerin %21,6'sı ise kendi işini kurma niyetinde olmadığını belirtmiştir. Bu grup, mevcut koşullar altında girişimciliği bir seçenek olarak görmeyen veya mevcut durumda bir iş kurma riskini göze alamayacağını düşünen bireylerden oluşmaktadır.

Katılımcıların %50,8'si kendi işini kurma niyetini sahiptir. Bu yüksek oran, mültecilerin girişimcilik potansiyeli ve ekonomik bağımsızlığını kazanma arayışı bakımından önem taşımaktadır. Sığınmacıların %27'si ise şu anda olmasa

da ileride kendi işlerini kurmayı düşündüklerini ifade etmektedir. Bu grup, potansiyel girişimcilik niyetlerine sahip, ancak mevcut koşullarda ya yeterli kaynaklara sahip olmayan ya da öncelikle başka engelleri aşmayı planlayan bireylerden oluşmaktadır. Bu bireyler zamanla sosyal ağlarını geliştirerek ve ekonomik durumlarını güçlendirerek girişimcilik niyetlerini hayata geçirmeyi planlayabilirler. Göçmen ilişkileri ağı, bu süreci hızlandırmada ve gerekli kaynakları sağlama konusunda kritik bir destek sağlayabilir. Özellikle pazar araştırması gibi kritik konularda bilgi ve danışmanlık sağlanması girişimcilik için bu bireylere yardımcı olabilir.

Girişimcilik niyeti olan kişilere, neden bir girişim sahibi olmak istedikleri sorulmuştur. Katılımcıların girişimci olma konusundaki motivasyonları Tablo-4’de verilmiştir. Katılımcıların birden fazla seçenek işaretleyebilmeleri nedeniyle yüzdeler toplamda %100’ü aşmaktadır.

Tablo 4

Girişimci Olma Motivasyonları

	Frekans	Yüzde
Ailenin refahını yükseltme	101	19,60%
Hayallerini gerçekleştirmek	106	20,60%
İyi bir yaşama sahip olmak	148	28,80%
Toplumda faydalı olmak	105	20,40%
Toplumda saygınlık yaratmak	54	10,50%
Toplam	514	100,00%

Tablo 4’ten de anlaşılacağı üzere, mültecilerin girişimcilik niyetleri arasında en baskın motivasyonların “iyi bir yaşama sahip olmak” ve “hayallerini gerçekleştirmek” olduğu görülmektedir. Bu motivasyonlar, mültecilerin daha iyi yaşam koşullarına ulaşma ve kişisel hedeflerini gerçekleştirme arzusunun ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, “ailenin refahını yükseltmek” de dikkate değer bir motivasyon olarak öne çıkmaktadır, bu da mültecilerin ailelerinin geçimlerini sağlama ve onlara daha iyi bir yaşam sunma yönündeki sorumluluklarını ön planda tuttıklarını göstermektedir.

Öte yandan, “toplumda saygınlık kazanmak” motivasyonu, mülteciler tarafından en az tercih edilen faktör olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, mültecilerin ev sahibi ülkede toplumsal statü açısından genellikle dezavantajlı bir konumda bulunmalarından kaynaklanıyor olabilir. Dil bariyerleri, kültürel farklılıklar, ayrımcılık ve sosyal dışlanma gibi etkenler, mültecilerin toplumda saygınlık kazanmasını zorlaştırarak bu hedefi daha az ulaşılabilir hale getirmektedir. Bu koşullar altında, hayatta kalma ve geçim sağlama gibi temel hedefler, saygınlık kazanmaktan

daha öncelikli hale gelmektedir. Dolayısıyla, “toplumda saygınlık yaratmak” motivasyonunun en az tercih edilen faktör olması, mültecilerin karşı karşıya oldukları sosyo-ekonomik ve kültürel zorluklarla büyük ölçüde ilişkili olarak değerlendirilebilir. Bu durum, mültecilerin önceliklerini şekillendiren zorlu yaşam koşullarının bir yansıması olarak görülebilir.

Göç Süreci ve Göçmen İlişki Ağları

Teorik kısımda da belirtildiği üzere, özellikle Suriye, Afganistan, Irak ve İran gibi ülkelerden Türkiye’ye son dönemde yoğun bir mülteci akımı olmuştur. Bu mülteciler, savaş, zulüm ve siyasi istikrarsızlık gibi nedenlerle ülkelerini terk ederek Türkiye’ye sığınmışlardır. Türkiye’deki mülteci sayısındaki bu artış, mültecilerin sahip oldukları sosyal ağlarına olan bağımlılıklarını artırmış ve bu ağların işlevselliğini daha kritik hale getirmiştir. Bu bağlamda, katılımcıların Türkiye’ye (spesifik olarak Çorum’a) gelmeden önce sahip oldukları sosyal ağlardan yardım isteyip istemedikleri, eğer talepte bulunmuşlarsa yardımı kimden ve hangi konularda talep ettiklerinin analiz edilmesi önemlidir.

Bu tür bir analiz, mültecilerin sosyal ağlarının ne kadar etkili olduğunu ve bu ağların mültecilerin yeni bir ülkede hayata tutunmalarına nasıl katkı sağladığını anlamak açısından kritik olabilir. Özellikle mültecilerin, hane halkı sayıları gibi demografik faktörlerle bu tür sosyal destek arayışları arasında nasıl bir ilişki olduğunu anlamak, mültecilerin sosyal ağlarının ve bu ağların işlevlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu çerçevede Tablo-5, hane halkı sayısını göstermekte ve bu verinin analizine dayalı olarak mültecilerin sosyal destek arayışları üzerine daha derinlemesine bir değerlendirme yapılabilecektir.

Tablo 5

Hane Halkı Sayısı

Hane halkı sayısı	Frekans	Yüzde
Tek yaşıyorum	95	36
2-5 kişi	133	50,4
6-10 kişi	28	10,6
11 ve üzeri	8	3
Toplam	264	100

Mültecilerin %36’sının tek başına yaşadığı gözlemlenmiştir. Bu durum, bu bireylerin genellikle genç, bekâr ve aile sorumluluğu olmayan kişiler olduğunu, dolayısıyla ekonomik açıdan daha bağımsız hareket edebileceklerini ve risk almaktan çekinmeyebileceklerini düşündürmektedir. Buna karşılık, mültecilerin yarısından fazlası (%50,4)

2-5 kişilik hanelerde yaşamaktadır. Tek başına yaşayan mülteciler girişimcilik konusunda daha bağımsız ve esnek olabilirken, daha büyük hanelere sahip mülteciler, aile sorumlulukları nedeniyle risk alma konusunda daha temkinli olmayı tercih edebilirler. Ancak böyle durumlarda, göçmen ilişkileri ağları, bu bireylerin iş kurma süreçlerinde kritik bir destek kaynağı olarak işlev görebilir. Tablo 6 ise mültecilerin göç sürecini organize ederken Türkiye’de hâlihazırda ikamet eden bir kişiden yardım talep edip etmediklerini göstermektedir.

Tablo 6

Göç Öncesi Yardım Talebinde Bulunma

Yardım Talebi	Frekans	Yüzde
Yardım istedim	128	48,4
Hayır, yardım istemedim	136	51,6
Toplam	264	100

Tablo-6’daki verilere göre, mültecilerin %48,4’ü Çorum’a gelmeden önce sosyal ağlarından yardım talep etmişken, %51,6’sı herhangi bir yardım talebinde bulunmamıştır. Göçmen ilişkileri ağları teorisi, göçmenlerin varış yerlerinde sosyal ağlarına dayanarak destek ve bilgi alabileceklerini varsayar. Ancak, bu teorinin etkili olabilmesi için göçün genellikle planlı ve hazırlıklı bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Mültecilerin önemli bir kısmının göç süreçlerinin ani ve zorunlu olması nedeniyle sosyal ağlarına başvurma fırsatı bulamamış olması muhtemeldir. Çorum’daki mültecilerin yarısından fazlasının yardım talep etmemesi, göç öncesi sosyal ağlarını harekete geçirecek yeterli hazırlığın yapılamadığına işaret edebilir. Ayrıca, mültecilerin nereye gideceklerine dair kesin bir bilgiye sahip olmamaları veya bir an önce güvenli bir yere ulaşma kaygısı taşımaları nedeniyle de bu ağları etkin bir şekilde kullanamamış olabilirler.

Bununla birlikte, bu kadar hazırlıksız ve plansız bir göç sürecinde bile katılımcıların neredeyse yarısının sosyal ağlarından yardım talep etmiş olması, bu ağların ne kadar hayati bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Göçmenler, belirsizlik ve zorluklarla karşılaştıklarında, güvenilir bilgi ve destek almak için en güvendikleri sosyal çevrelerine başvurmuşlardır. Bu durum, sosyal ağların kriz anlarında bile etkili bir şekilde mobilize olabileceğini ve göçmenlerin adaptasyon süreçlerinde göçmen ilişkileri ağları teorisinin açıklama gücünü destekleyen güçlü bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Şen ve Unat (2019, s. 159) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, göçmenlerin Türkiye’deki günlük yaşamlarını kolaylaştırmak amacıyla belirli taktik ve stratejiler (İslam dini temelinde ortak bir noktada buluşmak, kimliğini gizlemek ya da çalışmak vb.) uyguladıkları tespit edilmiştir. Göçmenler, belirsizlik ve zorluklarla karşılaştıklarında, güvenilir bilgi ve destek için sosyal çevrelerine başvurmakta, bu da göçmen

ağlarının kriz dönemlerinde ne kadar etkili bir şekilde mobilize olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, bu sosyal ağların hem adaptasyon süreçlerinde hem de günlük yaşamın idamesinde işlevsel olduğu, göçmen ilişkileri ağı teorisinin açıklayıcı gücünü destekleyen önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda, mültecilerin kendi işlerini kurma niyetleri ile göç öncesi göçmen ağlarından yararlanmaları arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmış ve bu ilişkinin sonuçları Tablo-7’de verilmiştir. Bu analiz, mültecilerin girişimcilik niyetlerinin, sosyal ağlarına başvurma durumlarıyla nasıl bağlantılı olduğunu daha iyi anlamak için önemli bir veri kaynağı sağlamaktadır.

Tablo 7

Kendi İşini Kurma Niyeti ve Göç Öncesi Sosyal Ağlardan Yararlanma

		Göç Öncesi Sosyal Ağlardan Yararlanma		Toplam
		Evet	Hayır	
Kendi işini kurma	Evet	66	68	134
	Hayır	8	49	57
	Şu anda değil ama ileride istiyorum	45	28	73
Toplam		119	145	264

Tablo-7’ye ilişkin ki-kare sonuçları ise Tablo-8’de verilmiştir.

Tablo 8

Ki-Kare Analizine İlişkin Sonuçlar

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	31,222 ^a	2	,000
Likelihood Ratio	34,241	2	,000
Linear-by-Linear Association	,880	1	,348
N of Valid Cases	264		
a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 25,69.			

Tablo-8’den görüldüğü üzere, Pearson Ki-Kare Değeri 31,22; serbestlik derecesi (df): 2 ve anlamlılık (Asymp. Sig.): 0,000 olarak hesaplanmıştır. Ki-kare testi sonucunda elde edilen p değeri 0,000 olup, bu değer 0,05’ten küçüktür. Bu sonuç, “kendi işini kurma niyeti” ile “göç öncesi tanıdık yardımı talep etme” arasında istatistiksel

olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, mültecilerin göç öncesinde tanıdıklarından yardım alıp almama durumu, onların girişimcilik niyetlerini anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

Bu bulgular, mültecilerin göç öncesinde tanıdıklarından aldıkları yardımların, onların girişimcilik niyetleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Tanıdıklarından yardım alan mültecilerin, kendi işlerini kurma konusunda daha istekli oldukları gözlemlenmektedir. Bu durum, sosyal ağların ve önceki bağlantıların, sığınmacıların ekonomik faaliyetlere katılımı ve girişimcilik niyetleri üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Göçmen ilişkileri ağları teorisi bağlamında, sosyal desteğin mültecilerin ekonomik entegrasyonu ve girişimcilik faaliyetlerine katılımında kritik bir rol oynadığı sonucuna varılabilir. Bu bağlamda, araştırmanın H₁ hipotezi (mültecilerin sahip oldukları göçmen ilişki ağları, girişimcilik niyetini anlamlı bir şekilde etkilemektedir) kabul edilmiştir.

Göçmen ilişkileri ağlarının girişimcilik niyeti üzerindeki etkisinin belirlenmesinden sonra, bu ağların daha detaylı bir şekilde analiz edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Göç öncesi göçmen ilişkileri ağından yararlandığını belirten 128 kişiye, kimlerden yardım talep ettikleri sorulmuş ve yanıtları Tablo-9'da sunulmuştur. Bu analiz, sosyal ağların içeriğini ve mültecilerin bu ağlardan nasıl yararlandığını daha derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Tablo 9

Yardım Talep Edilen Kişiler

Kimden yardım talep edildi	Frekans	Yüzde
Arkadaşarımdan	64	50
Aile üyeleri	45	35,1
Türkiye'de yerleşmiş olan vatandaşlar	9	7,2
Göçmen Büroları	10	7,6
Toplam	128	100

Yardım talebinde bulunan mültecilerin yarısının göç öncesinde arkadaşlarından (%50) yardım talep etmesi, arkadaşlık bağlarının mültecilerin destek arayışlarında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Göçmen ilişkileri ağları teorisi bağlamında, arkadaş çevresi mülteciler için güvenilir bir destek kaynağı olarak öne çıkmakta ve mültecilerin varış yerlerine adaptasyon süreçlerinde bu arkadaşlık ilişkilerine ne kadar güvendiklerini ortaya koymaktadır. Arkadaşlık bağları, güven ve bilgi paylaşımı açısından kritik bir rol oynamaktadır ve mültecilerin belirsizlik içindeki durumlarında önemli bir destek sağlamaktadır.

Aile bağları da %35,1 oranıyla önemli bir destek kaynağı olarak görülmektedir. Özellikle zorunlu göç durumlarında, aile bağları mültecilerin güvenlik, rehberlik ve duygusal destek arayışlarında büyük önem taşır. Aileler, mültecilerin en güvendikleri sosyal destek ağlarının başında gelir ve bu durum, mültecilerin karşı karşıya oldukları zorlukları aşmada ailelerine ne kadar bağlı olduklarını göstermektedir.

Mültecilerin yalnızca %7,2'sinin Türkiye'de yerleşmiş olan kendi vatandaşlarından yardım talep etmesi, bu kişilerin kendi vatandaşlarıyla olan bağlantılarının daha sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, mültecilerin göçmen ilişkileri ağlarının büyük ölçüde yakın çevreleriyle, özellikle de arkadaş ve aile çevresiyle sınırlı olduğunu ve daha geniş topluluklarla ilişki kurmanın zor olabileceğini göstermektedir.

Göçmen bürolarının %7,6 ile sınırlı bir ağırlığa sahip olması, resmi kurum ve büroların, mültecilerin bilgi ve destek ihtiyaçlarını karşılama konusunda önemli bir rol oynasa da kişisel bağlantıların daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Göçmen bürolarının resmi prosedürleri takip etmek zorunda olmaları, mültecileri kişisel ilişkilere yönlendiren bir faktör olabilir, bu da bürokratik engellerin aşılmasında kişisel ağların önemini vurgular.

Katılımcıların yardım talebinde buldukları temel konular ise Tablo-10'da detaylandırılmaktadır. Katılımcıların birden fazla seçenek işaretleyebildiği bu tablodan, mültecilerin karşılaştıkları en yaygın sorunlar ve ihtiyaç duydukları yardım türleri hakkında daha fazla bilgi edinilebilir. Bu veriler, mültecilerin hangi alanlarda en çok desteğe ihtiyaç duyduklarını ve sosyal ağların bu ihtiyaçları karşılama kapasitesini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Tablo 10

Yardım Talebinde Bulunulan Konular

Bilgi istenen konular	Yüzde	Frekans
Türkiye ile ilgili bilgi	123	33,7
İş bulma	48	15,5
Vize talebi	41	13,2
Ülkeye uyum ve adaptasyon	38	11,2
Yolculuğun organizasyonu	25	8,3
Geçici barınma	25	6,8
İş kurma	22	6,8
İş buluncaya kadar maddi yardım	18	6
Kaçakçı ve dolandırıcılardan korunma	16	4,3
Mültecilere yapılan yardımlar	9	2,4
Toplam	365	108,2

Tablo-10'dan görüleceği üzere, mülteciler tarafından yardım talep edilen temel konular arasında en çok öne çıkanlar Türkiye ile ilgili bilgi (%33,7), iş bulma (%15,5) ve vize talebi (%13,2) olmuştur. Bu veriler, mültecilerin Türkiye'ye adaptasyon sürecinde bilgiye ve ekonomik güvenceye olan ihtiyaçlarının ön planda olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle, Türkiye ile ilgili bilgi talebi, mültecilerin karşılaştıkları bilgi eksikliğinin onların karşılaştıkları en kritik zorluklardan biri olduğunu göstermektedir. İş bulma ve vize talebi gibi konularda yapılan talepler ise, mültecilerin ekonomik güvence arayışı ve yasal statülerini düzenleme ihtiyacının ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Bu bulgular, mültecilerin adaptasyon sürecinde karşılaştıkları zorlukların çeşitliliğini ve bu zorlukları aşmak için hangi konularda yardıma ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Bilgi eksikliği, mültecilerin yerel topluma entegrasyonunu zorlaştırırken, iş bulma ve vize gibi talepler, onların hem ekonomik hem de yasal güvence arayışında olduklarını göstermektedir. Bu durum mültecilerin uzun vadede güvenli ve istikrarlı bir yaşam kurma çabalarının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca, katılımcılara neden Çorum'da ikamet etmeyi tercih ettikleri de sorulmuş ve bu soruya verilen yanıtlar Tablo-11'de sunulmuştur. Bu veriler, mültecilerin yerleşim tercihlerini şekillendiren faktörleri anlamamıza ve Çorum'un mülteciler için neden çekici bir yerleşim yeri olduğunu ortaya koymamıza yardımcı olacaktır. Bu bilgiler, yerel yönetimlerin ve diğer ilgili kurumların mülteci politikalarını ve destek programlarını daha etkili bir şekilde şekillendirmelerine de katkıda bulunabilir.

Tablo 11

Çorum'da İkamet Etme Sebepleri

	Sıklık	Yüzde
Şehir olanakları/ yaşam kolaylığı	142	53,8
Daha önce yerleşmiş olan tanıdık/ aile üyesi/ arkadaşlar	33	12,5
Göç İdaresi Başkanlığı	68	25,8
Türkiye Hükümeti yönlendirmeleri	21	8
Toplam	264	100

Tablo-11'den görüldüğü üzere, Çorum'u tercih eden mültecilerin büyük bir kısmı (%53,8) şehrin olanaklarının ve yaşam kolaylıklarının belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Bu yüksek oran, mültecilerin yerleşim yeri seçimlerinde yaşam standartlarını ve günlük hayatın kolaylığını önceliklendirdiklerini göstermektedir. Sosyal ağlar (tanıdıklar,

aile üyeleri, arkadaşlar) ve resmî kurumların (Göç İdaresi Başkanlığı ve Türkiye Hükümeti) yönlendirmeleri de önemli olmakla birlikte, mülteciler için en cazip faktörün yaşam standartları olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu, mültecilerin yerleşim yeri seçiminde hem bireysel hem de sosyal destek ve resmi yönlendirmeleri dikkate aldığını ortaya koymaktadır.

Göçmen ilişkileri ağlarından yararlanan mülteciler, yerleşimden sonra da kendileri birer sosyalağ rolü oynamaktadır. Bu bağlamda, katılımcılara Çorum'da yaşamaya başladıktan sonra kendilerinden herhangi bir yardım talebinde bulunup bulunulmadığı, eğer bulunulduysa kimler tarafından ve hangi konularda yardım talebinde buldukları sorulmuştur. Ayrıca bu yardım taleplerinin hangi kanallar aracılığıyla iletildiği de incelenmiştir.

Katılımcıların, kendilerinden yardım talebinde bulunup bulunulmadığına ilişkin cevapları Tablo-12'de verilmiştir. Bu veri, mültecilerin yerleşim yerlerindeki sosyal rollerinin ve diğer mülteciler veya yeni gelenlerle olan etkileşimlerinin nasıl şekillendiğini anlamak için önemli bir kaynaktır. Ayrıca, bu sosyal ağların ne ölçüde aktif ve etkili olduğunu göstermesi açısından da değerli bilgiler sunmaktadır. Bu tür bilgiler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları için mültecilerin entegrasyon süreçlerini desteklemek üzere stratejiler geliştirilmesine yardımcı olabilir.

Tablo 12

Mültecilerden Yardım Talebinde Bulunan Kişiler

	Sıklık	Yüzde
Evet, benden yardım talep edildi	157	59,5
Hayır yardım talep edilmedi	107	40,5
Toplam	264	100,0

Mültecilerin %40,5'inin kendilerinden herhangi bir yardım talep edilmediğini belirtmesi, bireylerin bağımsız hareket etmeyi tercih etmesinden veya sosyal ağlara erişimlerinin sınırlı olmasından kaynaklanabileceği şeklinde yorumlanabilir. Özellikle, göçmen ilişkileri ağlarının daha yakın çevreyle (mikro ağ) sınırlı kalması, bazı mültecilerin bu ağlardan etkin bir şekilde yararlanmasını zorlaştırabilir. Mikro ağlar, genellikle yakın arkadaşlar, aile veya tanıdıklar gibi daha küçük ve güvene dayalı ilişkilere dayanırken, makro ağlar daha geniş, ancak daha az kişisel destek sağlayabilecek grupları içerir. Eğer bir mültecinin yakın çevresi göç etmemişse, bu mikro ağlara erişim de sınırlı olabilir ve dolayısıyla destek arayışında geri planda kalabilirler.

Tablo 12’de yer alan katılımcıların %59,5’inin kendilerinden yardım talep edildiğini belirtmesi, mülteciler arasında sosyal dayanışmanın ve yardımlaşma kültürünün yaygın olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, literatürde mülteci ilişkileri ve sosyal ağların işlevine dair yapılan çalışmalarla da uyumludur. Örneğin, Çakıcı ve arkadaşlarının (2018, s. 370) çalışması, Mersin’deki Suriyeli mültecilerin sosyal ağlar aracılığıyla birbirlerine yardım ettiklerini, ancak bu durumun yerel halk arasında bazı olumsuz tutumlara yol açtığını vurgulamaktadır. Deniz ve Reyhanoğlu (2018, s. 49), Suriyeli mültecilerin zorlukları aşmada sosyal ağlarının önemli bir destek sağladığını ve bu ağların girişimcilik süreçlerine olumlu katkılar sunduğunu ortaya koymuştur. Pehlivan ve Karaatlı (2020, s. 37 ile Arıcıoğlu ve Afkarı (2023, s.21) de aile, arkadaş ve hemşerilerden oluşan sosyal ağların girişimcilik kararları ve işletme sürdürülebilirliği üzerinde belirleyici rol oynadığını tespit etmiştir. Bu bulgular, Tablo 12’deki verilerle uyumlu olarak, mülteciler arasındaki sosyal bağların güçlü ve dayanışmanın işlevsel olduğunu doğrulamaktadır. Katılımcılara, kendilerinden yardım talebinin kimlerden geldiği sorulmuş ve bu soruya verilen yanıtlar Tablo-13’te sunulmuştur. Bu analiz, mültecilerin kimlerle daha fazla etkileşimde bulunduğunu ve hangi sosyal bağların daha aktif olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca, mülteci toplulukları içerisindeki destek dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak, bu topluluklara yönelik destek programlarının ve politikaların geliştirilmesine rehberlik edebilir.

Tablo 13

Mültecilere Gelen Kişisel Yardım Talepleri

	Frekans	Yüzde
Arkadaş	88	56,1
Aile üyeleri	21	13,3
Tanıdıklarım	37	23,6
Diğer vatandaşlar	11	7
Toplam	157	100,0

Tablo-13’de de Tablo-9’a benzer bir görüntü elde edilmiştir. Mültecilerin kendilerinden talep edilen yardımlar da mikro ağ dediğimiz aile, yakın arkadaş ve tanıdıklardan gelmiştir. Sadece aynı uyruktan olması sebebiyle yardım talebi almış olan katılımcıların oranı sadece %7’dir. Diğer bir deyişle mültecilerin destek arayışlarında genellikle yakın çevrelerine odaklandıklarını ve geniş topluluklarla bağlantılarının sınırlı olduğu ileri sürülebilmektedir. Ayrıca kendilerinden yardım taleplerinin hangi konularda olduğu da sorulmuş ve yanıtlar Tablo-14’de verilmiştir.

Tablo 14*Mültecilerin Kendilerinden Talep Edilen Yardım Konuları*

	Frekans	Yüzde
Türkiye ile ilgili bilgi	126	33,2
Vize talebi	61	16,1
Yolculuğun organizasyonu	55	14,5
Kaçakçı ve dolandırıcılardan korunma	41	10,8
Ülkeye girişten sonra geçici barınma	37	9,7
İş buluncaya kadar finansal yardım	28	7,4
İş bulma konusunda yardım	19	5
Ülkeye uyum ve adaptasyon	13	3,3
Toplam	380	100

Mültecilerin %33,2'sinin Türkiye ile ilgili bilgi talep ettiğini belirtmesi, onların Türkiye'ye göç etmeden önce veya göç ettikten sonra ihtiyaç duydukları temel bilgileri edinme çabalarını yansıtmaktadır. Türkiye'nin sosyal, kültürel, hukuki yapısı ve günlük yaşamı hakkında bilgi edinmek, mültecilerin uyum ve adaptasyon süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu bilgi talebi, yeni bir ülkeye göç ederken karşılaşılabilecek güçlüklerin ve belirsizliklerin üstesinden gelmede büyük bir önem taşımaktadır.

Mültecilerden en çok yardım talebinde bulunulan konular arasında vize talebi de öne çıkmaktadır. Bu talep, mültecilerin Türkiye'ye yasal olarak giriş yapabilmeleri ve bu süreçte karşılaşılabilecekleri bürokratik engelleri aşmaları için kritik bir adımdır. Ayrıca, yolculuğun organizasyonu da yardım talep edilen önemli bir diğer konudur. Göç sürecinin lojistik kısmı, mülteciler için zorlu bir mücadele gerektirebilir; yolculuğun planlanması ve en uygun rotanın belirlenmesi, göç sürecindeki en büyük endişelerden biridir. Bu konuda yardım alabilen mülteciler, göç yolculuğunu daha rahat atlatabilmektedir.

Göç dalgası, beraberinde belirli tehlikeleri de getirmiştir. İnsan kaçakçılığı ve dolandırıcılık gibi suç örgütlerinin yarattığı tehlikelerden korunmak amacıyla, daha önce göç etmiş kişilerden yardım talebinde bulunmak önem taşımaktadır. Kaçakçılar ve dolandırıcılar, göç sürecinde savunmasız bireyleri hedef alabilir. Bu nedenle bu konuda yardım talebi, güvenlik endişelerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu noktada, mültecilerin kendilerinin gereksinim duyduğu yardım konuları ile kendilerinden talep edilen yardım konuları arasında karşılaştırmalı bir analiz yapmanın gerekli olduğu düşünülmektedir. Hatırlanacağı üzere (bkz: Tablo-10), göç öncesinde mültecilerin sosyal ağlarından talep ettikleri yardımlar arasında Türkiye ile ilgili bilgi, iş bulma, vize talebi ve uyum ve adaptasyon konusunda destek arayışları ön plana çıkmıştır. Bu talepler, göç sürecine hazırlık aşamasında acil ve hayati önem taşıyan ihtiyaçları yansıtmaktadır. Hem göç öncesinde mültecilerin kendi sosyal ağlarından talep ettikleri hem de yerleşim sonrasında kendilerinden talep edilen yardım türlerinde en çok öne çıkan ihtiyaç Türkiye ile ilgili bilgi olmuştur. Bu durum, mültecilerin yerleşim sonrasında da adaptasyon sürecinde karşılaştıkları zorlukların devam ettiğini ve bilgiye duyulan ihtiyacın sürdüğünü göstermektedir. Ayrıca, iş bulma ve finansal bilgiye erişim talepleri de mültecilerin yerleşim sağladıktan sonra uzun vadeli geçimlerini sağlamak için destek arayışında olduklarını göstermektedir.

Özetle, mülteciler göç sürecinin her aşamasında farklı türde yardımlara ihtiyaç duymaktadır. Göç sürecinin başlangıcında güvenlik, barınma ve temel ihtiyaçlar ön planda iken, süreç ilerledikçe adaptasyon, iş bulma ve finansal yardımlar önem kazanmaktadır. Bu ihtiyaçlar, mülteciler arasındaki sosyal ağların dinamiklerini de şekillendirmekte ve göç sürecinin farklı aşamalarında farklı roller üstlenmelerine neden olmaktadır.

Girişimcilik Niyeti

Bu bölümde mültecilerin girişimcilik niyetlerine ilişkin analizler yer almaktadır. Öncelikle girişimcilik niyeti ölçeğine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo-15’de verilmiştir.

Tablo 15

Mültecilerin Girişimcilik Niyetlerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Standart sapma
Bir girişimci olarak her şeyi yapmaya hazırım	3,76	1,305
Profesyonel olarak hedefim kendi işimi kurmaktır	3,75	1,307
Kendi işimi kurmak ve sürdürmek için her türlü çabayı göstereceğim	3,69	1,311
Gelecekte bir iş kurma konusunda kararlıyım	3,69	1,323
Ciddi anlamda kendi işimi kurmayı düşünüyorum	3,63	1,278
Bir gün kendi işimi kurma konusunda ciddi niyetlerim var	3,59	1,273

Tablo-15’ten görüldüğü üzere, ortalama değerler sığınmacıların girişimcilik niyetlerinin genel olarak yüksek olduğunu göstermektedir. Özellikle “bir girişimci olarak her şeyi yapmaya hazırım” ve “profesyonel olarak

hedefim kendi işimi kurmaktır” ifadelerinin ortalamalarının yüksek olması, sığınmacıların girişimcilik konusunda güçlü bir istek ve motivasyona sahip olduklarını işaret etmektedir. Ancak, standart sapma değerlerinin yüksek olması, sığınmacıların girişimcilik niyetleri konusundaki kararlılıklarının ve motivasyonlarının farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Bu farklılıkların nedenleri için Tablo-4’e bakılabilir, zira motivasyonlar arasındaki farklılıklar burada daha detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Girişimcilik niyetine ilişkin analizler yapılmadan önce, kullanılan ölçeğe ilişkin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri gerçekleştirilmiştir. Girişimcilik niyetini ölçmek için kullanılan ölçeğin güvenilirliği, Cronbach’s alpha katsayısı ile analiz edilmiş ve ,960 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Yani, ölçek içerisindeki ifadelerin birbiriyle tutarlı olduğu ve ölçülen kavramı doğru bir şekilde temsil ettiği sonucuna varılabilir.

Ölçeğin geçerliliği ise faktör analizi ile analiz edilmiştir. Veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek için KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değerine bakılmış ve ,917 değerine ulaşılmıştır. Bu değer, ölçeğin faktör analizine uygun olduğunu ve altında yer alan yapıların iyi bir şekilde ortaya çıkarılabileceğini göstermektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda, ölçeğin orijinalinde olduğu gibi tek boyutlu ve 6 ifadeden oluştuğu belirlenmiştir. Faktörler, toplam varyansın %83,402’sini açıklamaktadır. Tablo-16, faktör analizinin sonuçlarını göstermektedir. Bu bulgular, girişimcilik niyeti ölçeğinin hem güvenilir hem de geçerli bir araç olduğunu ve sığınmacıların girişimcilik niyetlerini doğru bir şekilde ölçebildiğini göstermektedir. Bu durum, sığınmacıların girişimcilik niyetleri üzerine yapılacak analizlerin sağlam bir temele dayandığını ve elde edilen sonuçların güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 16

Mültecilerin Girişimcilik Niyetine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör
Bir girişimci olarak her şeyi yapmaya hazırım	,837
Profesyonel olarak hedefim kendi işimi kurmaktır	,913
Kendi işimi kurmak ve sürdürmek için her türlü çabayı göstereceğim	,942
Gelecekte bir iş kurma konusunda kararlıyım	,926
Ciddi anlamda kendi işimi kurmayı düşünüyorum	,934
Bir gün kendi işimi kurma konusunda ciddi niyetlerim var	,922

Tablo-16'dan da görüleceği üzere ölçekte yer alan ifadelerin faktör yükleri oldukça yüksektir. Bu faktör yükleri, her bir ifadenin girişimcilik niyetini güçlü bir şekilde temsil ettiğini ve bu boyutun altında birleştiğini gösterir. 0,837 ile 0,942 arasında değişen bu yükler, ölçeğin girişimcilik niyetini ölçmede son derece başarılı olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın H_2 alt hipotezlerini test etmek için farklılık analizleri yapılmıştır. Tablo-17 araştırmanın hipotezlerine ilişkin olarak ret/kabul durumlarını vermektedir.

Tablo 17

Demografik Faktörlere İlişkin Farklılık Analizleri

Hipotez	Sigma	Kabul/ ret
H_{2a} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, uyruklarına göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.	,001	Kabul
H_{2b} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, yaşlarına göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.	,239	Ret
H_{2c} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, cinsiyetlerine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.	0,05	Ret
H_{2d} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, gelir düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.	0,016	Kabul
H_{2e} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, eğitim düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.	0,011	Kabul
H_{2f} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, medeni durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.	0,119	Ret
H_{2h} = Mültecilerin girişimcilik niyeti, hane halkı sayısına göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.	0,000	Kabul

Tablo-17'den de görüleceği üzere mültecilerin girişimcilik niyetlerinin uyruklarına göre anlamlı bir farklılık ortaya koymaktadır. Farklı ülkelerden gelen sığınmacıların kültürel geçmişleri, ekonomik durumları ve sosyal ağları girişimcilik niyetlerini önemli ölçüde etkileyebilir.

Yaş değişkeni ile girişimcilik niyeti arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu durumun, örneklemin büyük ölçüde gençlerden oluşması ve yaş bakımında homojen bir dağılım sergilemesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Benzer şekilde medeni durum değişkeni de örneklemin homojen bir yapı göstermesinden dolayı istatistiki olarak anlamlı bir farklılığa neden olmamaktadır.

Cinsiyet açısından bakıldığında t değeri 1,925 ve p değeri 0,056 olarak hesaplanmıştır. P değeri 0,05'in biraz üstünde olduğu için cinsiyetler arasındaki girişimcilik niyeti, istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir. Kadınların girişimcilik niyeti ortalaması erkeklerden biraz daha yüksek görünmekle birlikte bu fark genel nüfus açısından genellenemez.

Gelir düzeyi açısından anlamlı bir farklılık söz konusudur. Bu durum mültecilerin gelir düzeylerinin girişimcilik niyeti üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde eğitim ve hane halkı sayısı değişkenleri de mültecilerin girişimcilik niyeti üzerinde etkili olan değişkenlerden biridir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma, Çorum'da ikamet eden mültecilerin girişimcilik niyetlerini ve mültecilerin sahip oldukları göçmen ilişki ağlarının bu niyet üzerindeki etkilerini incelemektedir. Mülteci girişimciliği, mültecilerin anavatanlarından sahip oldukları maddi ve manevi kaynakları tamamen getirememesi durumu ve yeni ülkedeki kaynaklara erişimlerinin kısıtlı olması nedeniyle daha dezavantajlı bir konumdadır. Bu özellikler, Türkiye'deki mültecilerle ilgili olarak yapılan ampirik çalışmalarda da teyit edilmiştir (Almohammad vd., 2021, s. 1; Ertürk vd., 2023, s. 1667; Kul Parlak & Uludağ Güler, 2022, s.874).

Bu çalışmada, mültecilerin demografik özelliklerinin ve sahip oldukları sosyal ağların girişimcilik niyetleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmaya Çorum'da ikamet eden 264 mülteci katılmıştır. Örneklemin genel yapısına bakıldığında, daha çok genç yaş grubundan (19-27 yaş), erkek ve düşük gelir düzeyine sahip bireylerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%50,8) kendi işini kurma niyetine sahiptir; %27'si ise bu niyetin ileride gelişebileceğini ifade etmiştir. Örneklemin yapısı ve tercihleri birlikte değerlendirildiğinde, Çorum'daki mültecilerde düşük gelir düzeyi ve işsizlikten kaynaklanan bir girişimci olma motivasyonu olduğu görülmektedir. Katılımcıların %28'i daha iyi bir yaşama sahip olmak, %20,6'sı ise hayallerini gerçekleştirmek için girişimci olmayı istemektedir. Elde edilen bu bulgular, Ertürk vd. (2023, s.1669) çalışmasında belirtilen, mültecilerin girişimci olma isteklerinin arkasında yatan "yaşam koşullarını iyileştirmek", "yeni ortamlara entegre olmak", "sosyal sermaye" ve "bağımsız olma arzusu" ile tutarlı bir özellik taşımaktadır. Buna karşın "toplumda saygınlık yaratma" isteği, en az tercih edilen faktör olmuştur; bu durum, mültecilerin yeni ülkelerinde genellikle dezavantajlı bir konumda olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu bulgular, Almohammad vd.'nin (2021, s. 1) girişimcilik niyetlerinin inanç ve bağımsızlık gibi psikolojik özelliklerden ziyade yapısal faktörler tarafından etkilendiğine yönelik tespitleriyle örtüşmektedir.

Göç eden kişilerin yarıya yakın kısmı (%48,4), göç sürecinden önce sahip oldukları sosyal ağlardan yardım talebinde bulunmuştur. Yapılan ki-kare analizi sonucunda, bireylerin sahip oldukları göçmen ilişki ağlarından yararlanmalarının girişimcilik niyetini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiş ve H₁ hipotezi kabul edilmiştir. Bu bulgu, Light vd.'nin (2017, s. 6) tespitleriyle uyumludur.

Bulgular, mültecilerin sosyal ağlarının, özellikle arkadaşlık ve aile bağlarının, girişimcilik niyetleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye ile ilgili bilgi edinme, vize talebi, iş bulma ve uyum/adaptasyon gibi konularda sosyal ağlardan alınan destek, mültecilerin yeni yerleşim yerlerinde başarılı olmalarına yardımcı olmaktadır. Göç öncesinde sosyal ağlarından yardım talep eden mülteciler, göç sonrasında da benzer deneyimleri paylaşan arkadaşlarına, aile üyelerine ve tanıdıklarına sahip oldukları bilgi ve kaynaklarla destek sunmaya devam etmektedir. Bu sürekli destek döngüsü, göçmen ilişki ağlarının hem varlığını sürdürmesine hem de süreç içinde değişen ihtiyaçlara göre yeniden şekillenmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, göçmen ağlarının dinamik bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu bulgular, Shahab (2022, s. 48), Parin ve Kılıç (2022, s. 26) ve Arıcıoğlu ve Afkari (2023, s. 19) tarafından elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Mültecilerin sahip olduğu bu ağlar, Ertürk vd. (2023, s.1682) tarafından tespit edildiği gibi, mülteci girişimcilerin yaşadıkları dil bariyeri, yasal zorluklar ve sosyal dışlanma gibi sorunların çözümünde kritik bir rol oynama potansiyeline sahiptir.

Ancak, araştırma sonucunda bazı bulgular, sosyal ağların sınırlı kalabileceğine işaret etmektedir. Mültecilerin büyük bir kısmının destek arayışında yakın çevrelerine odaklanmaları, daha geniş topluluklarla bağlantı kurmakta zorlandıklarını göstermektedir. Bu bulgular, Mboko'nun (2020, s.30) elde ettiği sonuçlarla uyumludur. İlgili çalışmada, mültecilerin aynı etnik kökenden gelen topluluk üyeleriyle yüksek düzeyde, buna karşın kurumsal küçük işletme destek sistemleriyle düşük düzeyde etkileşimde oldukları tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Newman vd. (2023, s. 7) tarafından yapılan mülteci girişimciliğine ilişkin sistematik analizde, bağlamsal faktörlerin, özellikle mültecilerin aynı etnik kökenden olan diğer mültecilerle olan ağlarının girişimcilğe geçişteki önemini vurguladığı görülmüştür. Çalışma, sosyal ağ ve sosyal sermaye teorileri gibi teorik perspektiflere dayanan çalışmaların analizi yapılmış ve aynı etnik gruptan kişilerin birbirlerinden destek aldığı, ancak bu desteğin genellikle mahalle düzeyiyle sınırlı kaldığı tespit edilmiştir.

Bu durum, mültecilerin entegrasyon sürecinde karşılaştıkları zorlukları artırabilir ve girişimcilik faaliyetlerine katılımlarını sınırlayabilir. Bu nedenle, mültecilerin daha geniş sosyal ağlardan yararlanmalarına olanak sağlayacak politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları, mültecilerin sosyal sermayelerini artırmaya yönelik programlar geliştirerek, bu programlar aracılığıyla mültecilerin ekonomik entegrasyonuna katkıda bulunmalıdır.

Mülteciler ve yerel halk arasındaki kültürel farklılıklar ve ekonomik kaygılar, toplumda gerginliklere yol açabilir. Lassalle vd. (2020, s. 524) de vurguladığı üzere, ev sahibi toplumla etkileşimde yaşanan gerilimler, mülteciler arasında topluluk ilişkileri aracılığıyla dayanışma koşulları yaratmaktadır. Mülteciler için sosyal ağların güçlendirilmesi amacıyla ayrılacak kaynaklar, sadece mültecilerin değil, yerel halkın refahını da artıracak şekilde planlanmalı ve tahsis edilmelidir. Örneğin, girişimcilik programları, yerel halk ve mültecilerin birlikte katılabileceği şekilde tasarlanarak, yerel ekonomiye katkıda bulunacak yeni iş fırsatları yaratılabilir. Ayrıca, mültecilere yönelik politikaların geliştirilmesi sürecine yerel halkın da dâhil edilmesi, bu politikaların kabul edilebilirliğini artıracaktır. Bu bağlamda, politika geliştirme sürecinde yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve toplum liderlerinin aktif katılımı sağlanmalıdır. Ayrıca, mülteciler için yeni sosyal ağlar yaratırken, yerel halk ile mülteciler arasında kültürel diyalogun geliştirilmesi amacıyla ortak projeler ve topluluk temelli girişimlerden yararlanılması büyük önem taşımaktadır. Bu tür projeler, toplumda birleştirici bir etki yaratabilir ve mültecilere yönelik olumsuz tutumları hafifletebilir.

Son olarak, katılımcıların demografik özellikleri ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Yaş, medeni durum ve cinsiyet değişkenlerinin girişimcilik niyeti üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Ancak, katılımcıların uyrukları, eğitim düzeyleri, gelir düzeyleri ve hanehalkı sayısının girişimcilik niyetleri üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, Mawson ve Kasem (2019, s.1128) tarafından tespit edilen, ailesiyle birlikte gelmeyen (yani bağımsız olarak gelen) mültecilerin yeteneklerine daha çok güvendikleri ve dolayısıyla daha güçlü başlangıç niyetlerine sahip oldukları sonucuyla uyumludur.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılıklarından biri, mültecilerin güvenlik kaygıları nedeniyle anketlere katılma konusunda tereddüt yaşamaları sonucu, örneklem büyüklüğünün 264 kişiyle sınırlı kalmış olmasıdır. Bu durum, elde edilen sonuçların Çorum'daki tüm mülteci nüfusuna genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. İlerleyen çalışmalarda daha geniş ve çeşitlendirilmiş örneklem gruplarıyla çalışılması, bulguların geçerliliğini artırmak açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, örneklemin büyük ölçüde gençlerden oluşması da bir diğer sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Girişimcilik niyeti gençler için önemli bir konu olsa da örneklemin ağırlıklı olarak gençlerden oluşması, çalışmanın tüm yaş gruplarını kapsayan bir perspektif sunmasını sınırlamaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulardan hareketle, ileriki çalışmalar için göçmen ilişki ağlarının tüm mülteci grupları için geçerli olup olmadığı araştırılabilir. Ayrıca, göçmen ilişki ağlarının mülteci girişimciliğine olan olumlu katkılarının yanı sıra olumsuz yanları (ağların dışlayıcı ve kısıtlayıcı etkileri) da araştırılarak karşılaştırmalı bir analiz yapılmasına olanak sağlanabilir.

Kaynakça

- Ağır, O., & Sezik, M. (2015). Suriye'den Türkiye'ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunları. *Birey ve Toplum*, 5(9), 95-123. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307116#:~:text=T%C3%BCrkiye'ye%20Suriyeli%20s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1%20ak%C4%B1n%C4%B1,dalgas%C4%B1%20beklentinin%20%C3%B6te-%20sinde%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fmi%C5%9Ftir>.
- Akın, Ö., & Reyhanoğlu, M. (2022). Benzerlikleri ve farklılıklarıyla göçmen girişimciler ve mülteci girişimciler: Bir tipoloji önerisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 1-13. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.1125093>
- Almohammad, D., Durrah, O., Alkhalaf, T., & Rashid, M. (2021). Entrepreneurship in Crisis: The determinants of Syrian refugees' entrepreneurial intentions in Turkey. *Sustainability*, 13(15), 8602. <https://doi.org/10.3390/su13158602>
- Arıcıoğlu, M. A., & Afkari, R. (2023). Türkiye'deki Afgan Göçmenlerin Girişimcilik Sürecinde Sosyal Sermayenin Etkisi: İstanbul ve Konya Örneği Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 17-44. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2960799>
- Bizri, R. M. (2017). Refugee-entrepreneurship: a social capital perspective. *Entrepreneurship & Regional Development*, 29(9), 847-868. <http://doi.org/10.1080/08985626.2017.1364787>
- Bonacich, E. (1973). A theory of middleman minorities. *American sociological review*, 583-594. https://www.jstor.org/stable/pdf/2094409.pdf?casa_token
- Çakıcı, A., Yılmaz, Ş., & Çakıcı, A. C. (2018). The attitudes of Turkish tradesmen towards Syrian refugee tradesmen: A research in Mersin. *PressAcademia Procedia*, 7, 367-371. <http://doi.org/10.17261/Pressacademia.2018.918>
- Deniz, D., & Reyhanoğlu, M. (2018). İten ve çeken faktörler temelinde Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin girişimci olma nedenleri. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 7(2), 33-66. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/977998>
- Douglas, E. J. (2020). *Entrepreneurial intention: Past, present and future research*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Dulkadir, Ö., & Karakaya, A. (2023). Mültecilere verilen işbaşı eğitimlerin girişimcilik boyutlarına etkisi üzerine bir araştırma. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13(4), 718-730. [10.14230/johut1518](https://doi.org/10.14230/johut1518)
- Ekinci, G. (2022). Doğrudan yabancı yatırım: Suriyeli mülteciler ve pazarı motive eden faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 1096-1116. <https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1427>
- Ertürk, M. İ., Güleç, R., & Yıldırım, M. (2023). Suriyeli mülteci girişimciliği ve inovasyonu üzerine bir araştırma: Gaziantep ili örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(88), 1667-1686 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3057905>

- Giddens, A., & Sutton, P. W. (2021). *Sosyoloji*. (E. A. Kayhan, Çev.) İstanbul: Kırmızı.
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2023, Mayıs 15). *Geçici koruma kapsamındaki suriyelilerin illere göre dağılımı*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Gönç Şavran, T. (2011). Göç olgusu ve uluslararası göç kuramları. N. Suğur (Dü.) içinde, *İnsan ve Toplum*. Anadolu Üniversitesi.
- Görgün, M. (2017). Küreselleşme sürecinde göçmen ilişkileri ağının önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Göç Özel Sayısı), 1317-1327. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1014053>
- Güllüpinar, F. (2019). Göç olgusu ve uluslararası göç kuramları. N. Suğur (Dü.) içinde, *İnsan ve Toplum* (ss. 100-127). Anadolu Üniversitesi.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz*, Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Heilbrunn, S., & Iannone, R. L. (2019). Refugees out of the Shadows. S. Heilbrunn, J. Freiling, & A. Harima (Dü) içinde, *Refugee Entrepreneurship: A Case-based Topography*. (ss.1-25) New York: Palgrave Macmillan.
- Heilbrunn, S., Freiling, J., & Harima, A. (2019). *Refugee entrepreneurship: A case-based topography*. New York: Palgrave Macmillan.
- Karan, O. (2019). Suriyeli mültecilerin esnaflaşmasını anlamada Bourdieucu yaklaşımın olanakları. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 249-276 <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0010>
- Karan, O., Çakır, B., & Kurtarıcı, E. (2020). Hatay'daki Suriyeli mültecilerin girişimcilik alanındaki deneyimleri ve mekânsal faktörler. *Göç Dergisi*, 7(1), 77-94. <https://doi.org/10.33182/gd.v7i1.681>
- Kayalar, M., & Yıldız, S. (2017). Uluslararası göç sonrasında ortaya çıkan girişimcilik türleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 55-62. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1001612>
- Kıraç, A., Uyanık, D., İkikat Tümer, E., Arıcı, E., Çiftçi, K., Yıldırım, Z., Kostoulas, A., Aksoy, G., Scalia, A., & Wilhelmsen, I. (2022). Mülteci ve sığınmacıların girişim kapasitelerinin artırılmasında eğitimin rolü ve önemi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 35-49. <https://doi.org/10.47147/ksuiibf.1132040>
- Körpe Abdullatif, B., & Koç, M. (2022). Göçmen girişimcilik teorilerinin mülteci girişimcilik bağlamında incelenmesi. *Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 91-103. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2804960>
- Kul Parlak, N., & Uludağ Güler, Ç. (2022). Göçmen girişimciliği bağlamında Suriyeli girişimciler: İstanbul ili örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20(46), 849-884. <https://doi.org/10.35408/comuybd.1061833>

- Kuzu, L. (2022). Göç girişimcilik ve toplumsal cinsiyet: Gaziantep'teki Suriyelilerin işyeri açma motivasyonları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı*, 221(Özel sayı), 90-106. 10.46928/iticusbe.1109411
- Lassalle, P., Johanson, M., Nicholson, J. D., & Ratajczak-Mrozek, M. (2020). Migrant entrepreneurship and markets: The dynamic role of embeddedness in networks in the creation of opportunities. *Industrial Marketing Management*, 91, 523-536. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2020.04.009>
- Light, I., Bhachu, P., & Karageorgis, S. (1993). Migration Networks and Immigrant Entrepreneurship. I. Light, & P. Bhachu (Dü) içinde, *Immigration and Entrepreneurship*. New Brunswick: Transaction.
- Light, I., Bhachu, P., & Karageorgis, S. (2017). Migration networks and immigrant entrepreneurship. *Immigration and Entrepreneurship*, 25-50. [/https://escholarship.org/content/qt50g990sk/qt50g990sk_noSplash_73a89b2121747c9ad4af1469a8ce104d.pdf](https://escholarship.org/content/qt50g990sk/qt50g990sk_noSplash_73a89b2121747c9ad4af1469a8ce104d.pdf)
- Mawson, S., & Kasem, L. (2019). Exploring the entrepreneurial intentions of Syrian refugees in the UK. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 25(5), 1128-1146. <https://doi.org/10.1108/IJEBr-02-2018-0103>
- Mboko, S. (2020). Understanding the social capital in refugee entrepreneurs. *Advances In Management*, 13(2), 24-34. <https://www.proquest.com/docview/2406646572/fulltextPDF/91233ED7D3D64F82PQ/1?accountid=15426&sourcetype=Scholarly%20Journals>
- Mitra, J. (2019). Forward. S. Heilbrunn, J. Freiling, & A. Harima (Dü) içinde, *Refugee entrepreneurship: A case-based topography*. New York: Palgrave Macmillan.
- Newman, A., Macaulay, L., & Dunwoodie, K. (2023). Refugee entrepreneurship: A systematic review of prior research and agenda for future research. *International Migration Review*, 1-32. <https://doi.org/10.1177/01979183231182669>
- Parin, S., & Kılıç, A. R. (2022). Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin girişimcilik faaliyetlerinde farklı sermaye biçimlerinin rolü. 9(1), 15-36. <https://doi.org/10.33182/gd.v9i1.801>
- Pehlivan, U., & Karaatlı, B. (2020). Kavramsal, kuramsal ve hukuki bağlamda mülteci girişimciliği: Türkiye'deki Suriyeli mülteci girişimciliğinin analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 15-41. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1009692>
- Quoc, J. (2020). *Refugee entrepreneurship: Effect of embeddedness and social capital on entrepreneurial intention*. Austria: Johannes Kepler University.
- Shahab, A. B. (2022). *Afganlı mültecilerin/yerleşimcilerin mülteci girişimcilik tercihlerinin ve başarılarının göç dönemleri üzerinden araştırılması: İstanbul, Konya ve Tokat örneği üzerine nitel bir araştırma*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Konya.

- Unat, D. B., & Şen, H. (2019). Daily Life Practices of Syrian Immigrants: The Case of Mardin. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 20(45), 159-177. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/897828>
- Şeşen, H., & Basım, H. N. (2012). Demografik faktörler ve kişiliğin girişimcilik niyetine etkisi: Spor bilimleri alanında öğrenim gören üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 12(Özel Sayı), 21-28.
- Tekbaş, F., & Karan, O. (2022). Hatay'daki geçici koruma altındaki Suriyelilerin girişimcilik deneyimleri. *Göç Dergisi*, 9(1), 65-84. <https://doi.org/10.33182/gd.v9i1.800>
- Temur, M. (2022). "Ben ve biz" mi, "biz ve onlar" mı, yoksa "biz ve daha niceleri" mi?: Farklı mülteci girişimci grupların Suriyeli mültecilere bakış açılarını anlamaya yönelik bir araştırma. Bursa: [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Wahba, J., & Yves, Z. (2012). Out of sight, out of mind: Migration, entrepreneurship and social capital. *Regional Science and Urban Economics*, 42, 890-903. <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2012.04.007>
- Wahba, J., & Zenou, Y. (2005). Density, social networks and job search methods: Theory and application to Egypt. *Journal of Development Economics*, 78(2), 443-473. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2004.11.006>
- Wilson, K. L., & Portes, A. (1980). Immigrant enclaves: An analysis of the labor market experiences of Cubans in Miami. *American Journal of Sociology*, 86(2), 295-319. https://www.jstor.org/stable/pdf/2778666.pdf?casa_token=DPxm8X-9h-8AAAAA:PCce-j7f766A7bfQfmeCPASitfAG4-_4alzn2T2TLmQlbu3tohjQKLkgbviC3RnTW-iwPHDobaJfPkRky2dRGDxSyETpQCou5_JTVv0RP-eMwzsHVBvw